

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΝΙΚΗΤΑ, δ.Φ.

Ἐντεταλμένου ὑφηγητοῦ

τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ «ΣΦΡΑΓΙΔΑ» ΤΟΥ ΘΕΟΓΝΙΔΟΣ

Στὴν ἀρχὴ περίπου τῶν ἐλεγείων τοῦ Θεόγνιδος παραδίδονται οἱ ἐξῆς στίχοι, ποὺ ἔχουν ὡς θέμα τὴν «σφραγίδα» σὲ σχέσι μὲ τὴν μὴ παραποίησι τοῦ ἔργου καὶ τὴν προστασία τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας τοῦ Μεγαρέως ποιητοῦ:

- Κύρνε, σοφιζομένω μὲν ἐμοὶ σφρηγὶς ἐπικείσθω
20 τοῖσδ' ἔπεσιν – λήσει δ' οὔποτε κλεπτόμενα,
οὐδέ τις ἀλλάζει κάκιον τοῦσθλοῦ παρεόντος,
ὥδε δὲ πᾶς τις ἐρεῖ· «Θεύγνιδός ἐστιν ἔπη
τοῦ Μεγαρέως»· πάντας δὲ κατ' ἀνθρώπους ὀνομαστός·
ἀστοῖσιν δ' οὔπω πᾶσιν ἀδεῖν δύναμαι.
25 οὐδὲν θαυμαστὸν Πολυπαιδῇ· οὐδὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
οὔθ' ὕων πάντεσσ' ἀνδάνει οὔτ' ἀνέχων.
σοὶ δ' ἐγὼ εὖ φρονέων ὑποθήσομαι...¹

Οἱ στίχοι αὐτοὶ ἔχουν πολὺ συζητηθῆ σὲ εἰδικὲς ἢ γενικώτερες

1. Τὸ κείμενο κατὰ τὴν ἔκδοσι τοῦ Μ. L. West, *Iambi et Elegi Graeci*, vol. I, Oxonii 1971, σ. 175. Ὑπ' ὀψι λαμβάνονται ἐπίσης οἱ ἐκδόσεις: J. Carrière, *Théognis, poèmes élégiaques*, Paris 1948 (Budé, Les Belles Lettres)· Στ. Κορρέ, Ἀρχαῖοι Ἑλληνες Λυρικοί, τόμ. Α', Θέογνις, Ἀθῆναι 1949· D. C. C. Young, *Theognis*, Lipsiae 1961· B. A. v. Groningen, *Théognis, Le premier livre*, Amsterdam 1966· Ἀ. Δ. Σκιαδᾶ, Ἀρχαῖκός Λυρισμός (Ἑλλην. Ἀνθρωπ., Ἐταιρεία, Σειρά Β', 31), Ἀθῆναι 1979· Ἰ. – Θ. Ἀ. Παπαδημητρίου, Ἀρχαῖοι Ἑλληνες Λυρικοί, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1979.

μελέτες στὴν σύγχρονη ἔρευνα². Πολλὲς ὁμως ἀπὸ τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις τῶν ἐρευνητῶν δὲν εὐσταθοῦν ἢ δὲν εἶναι ἀρκετὰ τεκμηριωμένες. Φυσικὰ δὲν λείπουν καὶ οἱ ἀσυμφωνίες, ποὺ δείχνουν τὴν διαφωνία τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ ποὺ σὲ μερικὰ μάλιστα σημεῖα συσκοτιζοῦν ἀντὶ νὰ διαφωτίσουν τὰ πράγματα. Γιὰ μία λοιπόν, ὅσο γίνεται, πληρέστερη σαφήνεια καὶ ὀλική θεώρησι τῶν στίχων αὐτῶν θὰ ἀφιερῶσουμε λίγες παρατηρήσεις.

Ἡ δομὴ τῶν στίχων αὐτῶν εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὁ ποιητὴς μετὰ τὴν προσφώνησί του πρὸς τὸν Κύρνο καὶ τὴν μνεία τῆς λ. *σφρηγίς* (στ. 19) συνεχίζει μὲ δύο προτάσεις ἀποφατικῆς συμπλοκῆς (*οὐποτε – οὐδέ*) γιὰ τὴν «κλοπὴ» καὶ τὴν «ἀλλαγὴ» (στ. 20–21), μετὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες καταλήγει σὲ ἓνα συμπέρασμα (στ. 22 κέξ.), ὅπου μνημονεύει τὸ ὄνομά του, καὶ τελειώνει μὲ μία γενικὴ παρατήρησι γιὰ τὴν φήμη του (στ. 23), προσθέτοντας ἀκόμη λίγα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του κλπ. (στ. 24–26). Ἄς δοῦμε χωριστὰ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτά.

Ἀπὸ τὴν κλητ. προσφώνησι *Κύρνε*, ποὺ στοὶ προκείμενο ἔργο ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ ἐδῶ καὶ ποὺ παραδίδεται καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους στίχους (μερικὲς φορὲς μὲ τὸ ὄνομα *Πολυπαίδης* ἢ *παῖς*, ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο), γνωρίζουμε τὸν ἀποδέκτη τῶν ποιημάτων αὐτῶν: Ὁ ποιητὴς, συνθέτοντας τὶς ἐλεγείες του, τὶς ἀπευθύνει σὰν παραινέσεις στὸν νεαρὸ φίλο ἢ μαθητὴ τοῦ Κύρνο. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ Κύρνος θὰ εἶναι καὶ ὁ μοναδικὸς γνώστης ἢ κάτοχός τους. Ἀντιθέτως πολλοὶ ἄλλοι νέοι (μαθητὲς ἢ φίλοι κλπ. τοῦ ποιητοῦ) ἢ φιλόμουσοι ἄνθρωποι θὰ τὶς γνωρίσουν ἢ καὶ θὰ τὶς ἀποκτήσουν³.

Γιὰ τὸ νόημα τῆς φράσεως: *σοφίζομένω μὲν ἐμοὶ* καὶ τὴν σχέσι τῆς μὲ τὰ συμφραζόμενα ὑπάρχει μεγάλη ἀσυμφωνία μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν, ὅπως δείχνει ἡ διαφορετικὴ κάθε φορὰ ἐρμηνεία τῆς, π.χ.: «Κύρνε, εἰς ταῦτα τὰ ποιήματα ἃς ἐπὶκείται, ἃς φαίνεται ἡ σφραγὶς μου σοφὰ σκεπτομένου, σοφίαν ἐπιδιώκοντος» (Κορρές), «σὲ μένα ποὺ διατυπώνω τὶς σκέψεις μου σὲ στίχους» (Σκιαδᾶς), «quand je fais ces vers» (v. Groningen) κλπ.⁴.

2. Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία στὶς πρόσφατες ἐκδόσεις τῶν: Σκιαδᾶ, δ.π., σ. 220 κέξ. (καὶ σ. 224 κέξ. μὲ ἐρμηνεία τῶν στίχων αὐτῶν), καὶ Παπαδημητρίου, δ.π., σ. 206 κέξ., 210.

3. Πβ. π.χ. στ. 22: *πᾶς τις ἐρεῖ* ὅτι «Θεὸγνιδὸς ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (περισσότερα βλ. κατωτ., σ. 120 κέξ.).

4. Ἄλλες ἐπὶ πλέον ἐρμηνείες βλ. στὸν v. Groningen, δ.π., σ. 18 κέξ. (μὲ σχετικὴ συζήτησι τους ἀπὸ τὸν ἴδιο). Διαφωνία ἐπικρατεῖ ἐπίσης στοὶ ἄν τὸ *ἐμοὶ μὲν* ἔχη ὡς ἀντίστοιχό του τὸ *ἀσπίσιν δ'* (στ. 24, ἔτσι π.χ. ὁ D. A. Campbell, *Greek Lyric Poetry*, Lóndon/New York 1967, σ. 350) ἢ τὸ *σοὶ δ'* *ἐγὼ* (στ. 27, ἔτσι π.χ. ὁ v. Groningen). Τὸ τελευταῖο φαίνεται πιθανώτερο (βλ. κατωτ. σ. 122, ὑποσημ. 22).

Ἡ πρώτη ἐρμηνεία στηρίζεται σὲ διόρθωσι τῆς παραδόσεως (*μοι ἐμὴ* ἀντὶ τοῦ παραδιδομένου μὲν *ἐμοί*). Ὅπως ὁμως παρατηρεῖ — καὶ ὀρθῶς — ὁ Σκιαδάς, «ὁ στ. 19 ἔχει παραδοθῇ ἀριστα καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἐπεμβάσεων». Ἐπειτα στὸν ἴδιο τὸν Θέογνι ἀπαντᾷ βέβαια τὸ ρ. *ἐπείκειμαι* ἐπίσης μὲ δύο δοτικές, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ πρώτη (προσωπ.) ἀποδίδεται ὁμοίως μὲ γενική (κτητ.)⁵, καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς μὲ τὸ χωρίο αὐτὸ ὡς παράλληλο νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐρμηνεία αὐτή. Ἀλλὰ ἡ χρῆσι τοῦ παραδιδομένου μὴ ἐγκλιτ. τύπου *ἐμοί* (καὶ ὄχι τοῦ ἐγκλιτ. *μοι*, τὸ ὁποῖο χωρεῖ ἐπίσης στὸ μέτρο τοῦ στίχου!) μαζί μὲ τὴν ἀμέσως ἐπομένη φράσι: *σφρηγὶς ἐπικείσθω τοῖσδ' ἔπεισιν* σημαίνει, ὅτι ὁ Θέογνις θέλει μὲ τὸ *ἐμοί* νὰ τονίσῃ ἰδιαίτερα τὸ πρόσωπό του ἀκριβῶς ὡς ποιητῆς⁶, πού κατὰ τὰ συμφραζόμενα μὲ τὴν τοποθέτησι «σφραγίδας» στοὺς στίχους τοῦ ἐνδιαφέρεται νὰ τοὺς προφυλάξῃ ἀπὸ πιθανὴ «κλοπὴ» κλπ., προστατεύοντας ἔτσι αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόσωπό του (τὸ ὄνομά του, τὴν φήμη του). Μὲ τὴν ἀνωτέρω ἐρμηνεία ἀντιθέτως ἐξαίρεται περισσότερο ἡ φράσι: *τοῖσδ' ἔπεισιν* («εἰς ταῦτα τὰ ποιήματα...»), καὶ ὄχι τὸ *ἐμοί*, πού ἡ χρῆσι ἀκριβῶς αὐτοῦ (καὶ ὄχι τοῦ *μοι*) ἐδῶ, ὅπως εἴπαμε, δὲν πρέπει νὰ εἶναι τυχαία. Γι' αὐτὸ μὲ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ δὲν ἀποδίδεται ὀρθῶς τὸ χωρίο.

Μὲ τὴν δευτέρη ἐρμηνεία σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἀπόδοσι καὶ τῆς φράσεως: *σφρηγὶς ἐπικείσθω* («ἃς ἐπικείται σφραγὶς σὲ μένα πού...») συσκοτίζεται τὸ νόημα τοῦ χωρίου, γιατί δὲν διαφαίνεται καθαρά, ἂν μὲ τὸ «σὲ μένα» ἐννοῇ ὁ ἐρμηνευτῆς «δηλ. σὲ αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς στίχους μου» ἢ «σὲ μένα τὸν ἴδιο», ὅπως τοῦτο (τὸ τελευταῖο) φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν σχετικὴ ἄλλη παρατήρησί του: «*σοφίζομένω... ἐμοί*: ἀναφ. στὸ ρ. *ἐπικείσθω*», ἐνῶ ἀντιθέτως γιὰ τὴν δοτ. *τοῖσδ' ἔπεισιν* δὲν λέγεται τίποτα. Ἔτσι μία τέτοια ἐρμηνεία τῆς φράσεως αὐτῆς δυσχεραίνει τὴν μετάφρασι τοῦ ὅλου χωρίου μὲ κίνδυνο παρερμηνείας του, γιατί ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωσι, ὅτι ἡ «σφραγίδα» θὰ κεῖται πάνω στὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ καὶ ὄχι πάνω στοὺς στίχους του, ἢ — τὸ λιγώτερο — εἶναι ἐλλιπὴς καὶ ἀσαφής⁷.

Τί σημαίνει λοιπὸν ἡ φράσι αὐτή; Τοῦτο θὰ διευκρινισθῇ ἴσως μετὰ ἀπὸ τὴν ἐξέτασι καὶ τῆς λ. *σφρηγὶς*.

Ὅπως εἶδαμε, ὁ ποιητῆς ἀπευθύνει τίς ἐλεγείες του ὡς ὑποθήκες στὸν νεαρό Κύρνο, συνομιλώντας ἔτσι νοερώς μαζί του κατὰ τὴν ὥρα τῆς

5. Πβ. στ. 421: πολλοῖς ἀνθρώπων γλώσση θύραι οὐκ ἐπικεῖνται // ἀρμόδια... = «στὴν γλῶσσα πολλῶν (ἐκ τῶν) ἀνθρώπων δὲν ὑπάρχουν θύρες κατάλληλες...».

6. Πβ. καὶ v. Groningen, δ.π., σ. 19.

7. Ἡ ἄλλη τέλος ἐρμηνεία ἀποτελεῖ ἐλεύθερη ἀπόδοσι τοῦ χωρίου καὶ δὲν διακρίνεται σὲ αὐτὴ ἡ συντακτικὴ σχέσι τῶν ἐπὶ μέρους λέξεων, μὲ μόνη ἐξαίρεσι τὴν *μτχ. σοφίζομένω*, πού ἀποδίδεται ὡς χρονικὴ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορούμε νὰ τὴν συζητήσουμε.

συνθέσεώς τους, ὅπως π.χ. ἕνας ἀποστολεὺς μὲ τὸν παραλήπτη τῶν γραπτῶν του. Πρὶν δὲ προχωρήσῃ στὶς ὑποθήκες του αὐτὲς (μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπὶ κλησὶ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Μουσῶν καὶ Χαρίτων), αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ τὶς προστατεύσῃ ἀπὸ τὴν «κλοπὴ» κλπ., γιατί πιστεύει, ὅτι εἶναι καὶ αὐτὲς ἀπὸ τὰ πράγματα ἐκεῖνα, ποὺ μποροῦν νὰ κλαποῦν, ἢ κατὰ τὸν West: «it is the sort people will want to steal»⁸. Ὡς μέσο μιᾶς τέτοιας προστασίας (ἀσφαλείας) ἐπιλέγει τὴν «σφραγίδα» (σφρηγὶς ἐπικεῖσθω τοῖσδ' ἔπεσιν...)⁹, ποὺ χωρὶς ἀμφιβολία ἐννοεῖ μὲ αὐτὴν τὸ ἴδιο τὸ ὄνομά του (στ. 22 κέξ.), ὅπως δέχονται τελευταῖα ὄλοι σχεδὸν οἱ ἐρευνητές¹⁰, ἢ γενικώτερα ὅλο αὐτὸ τὸ χωρίο (στ. 19–26), στὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς κάνει λόγο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του¹¹. Τοῦτο προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ (στ. 22 κέξ.): *ὦδε δὲ πᾶς τις ἐρεῖ*· «Θεὺ γνιδὸς ἐστὶν ἔπη τοῦ Μεγαρέως»: «Θὰ εἰπῇ (λέγῃ) δὴλ. πᾶς τις» αὐτό, ἐὰν τὸ γνωρίζῃ — καὶ θὰ τὸ γνωρίζῃ, ἐὰν ἔχῃ ἰδεῖ ἢ ἀκούσῃ ἢ διαβάσῃ στὴν θέσι αὐτὴ «τῶν ἐπῶν αὐτῶν ἐδῶ» αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα κλπ. τοῦ ποιητοῦ (=τὴν «σφραγίδα» του).

Ἡ πρόθεσι λοιπὸν τοῦ ποιητοῦ σὲ αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς στίχους του εἶναι σαφής: ἡ «σφράγις» τοῦ ἔργου του μὲ τὸ ὄνομά του κλπ., γιατί πιστεύει, ὅτι ἔτσι θὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὶς ὑποθήκες του αὐτὲς, ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν, τὴν ὁποιαδήποτε παραποίησης τους («κλοπὴ» ἢ «ἀλλαγὴ») καὶ θὰ τὶς διασφαλίσῃ πρὸς χάριν του ἢ, ὀρθότερα, πρὸς χάριν τῆς φήμης του ὡς

8. M. L. West, *Studies in Greek Elegy and Iambus* (Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte, Bd. 14), Berlin/New York 1974, σ. 149 (=West, *Studies*, ἔτσι θὰ παραπέμψουμε ἐδῶ κατωτέρω γιὰ διάκρισι ἀπὸ τὴν ἑκδοσί του).

9. Πβ. π.χ. Σκιαδᾶ (δ.π., σ. 225), ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ: «Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτὸ ἦταν ἡ μοναδικὴ δυνατότητα προστασίας τῆς 'πνευματικῆς ιδιοκτησίας'».

10. Πβ. π.χ. v. Groningen, δ.π., σ. 19 (ἐκεῖ καὶ ἀντίθετες ἀπόψεις)· Σκιαδᾶ, δ.π., σ. 225· A. Lesky, *Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑλλην. Λογοτεχνίας* (μετάφρ. Ἀ. Τσοπανάκη), Θεσσαλονίκη 1964, σ. 257.

11. Πβ. Πολυδεύκη (Ὀνομ. IV,66): *μέρη δὲ τοῦ κιθαρωδικοῦ νόμου, Τερπάνδρου κατανείμαντος, ἀρχά, μεταρχά, κατατροπά, μετακατατροπά, ὁμφαλός, σφραγίς, ἐπίλογος* (=7 μέρη μὲ 60 τὴν «σφραγίδα»). Τὶ περιελάμβανε κάθε ἕνα μέρος ἀπὸ αὐτά, βλ. π.χ. Lesky, δ.π., σ. 201 καὶ 586, ὁ ὁποῖος εἰδικώτερα γιὰ τὴν «σφραγίδα» παρατηρεῖ (σ. 201), ὅτι ἦταν στὸν Νόμο αὐτὸν «τὸ μέρος, στὸ ὁποῖο ὁ ἀοιδὸς ἔδινε στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἐλευθερία νὰ μιλήσῃ γιὰ τὶς προσωπικὲς του ἐπιθυμίες» ἢ (σ. 257) ὅτι αὐτὴ «χαρακτηρίζει ἐκεῖνο τὸ τμήμα, στὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς μιλά γιὰ τὸν ἑαυτὸ του» καὶ ὅτι τοῦ Θεόγνιδος «ἡ σφραγίδα βρίσκεται στοὺς στίχους 19–26». Ὁμοίως γιὰ τὴν «σφραγίδα» τοῦ Θεόγνιδος ὁ H. Thesleff, *Some Remarks on Literary Sphragis in Greek Poetry*, *Eranos* 47 (1949), σ. 124 (στὴν μελέτη αὐτὴ περισσσότερα γιὰ τὴν «σφραγίδα» γενικά). Πβ. ἐπίσης Σκιαδᾶ, δ.π., σ. 225 (γιὰ τὴν χρῆσι τῆς «σφραγίδας» ἀπὸ τοὺς διαφόρους ποιητὲς καὶ συγγραφεῖς, καθὼς καὶ γιὰ τὴν θέσι της στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ τέλος κλπ. τοῦ κάθε ἔργου, μὲ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία), καὶ v. Groningen, δ.π., σ. 19 446 κέξ.

ποιητοῦ, ὁπότε (κατὰ τὸ κείμενο): *ὥδε δὲ πᾶς τις ἐρεῖ* ὅτι «Θεὺνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως», πράγμα πού σέ τελευταία ἀνάλυσι σημαίνει, ὅτι θὰ διαπρέπη ἀκριβῶς ὡς ποιητῆς πάντοτε στοὺς διαφόρους ποιητικούς καὶ γενικώτερα πνευματικούς κύκλους (καὶ φυσικά ὄχι μόνο στὰ Μέγαρα)¹².

Σύμφωνα μὲ αὐτὰ ἐρμηνεύουμε τὴν δοτ. *ἐμοὶ* ὡς χαριστική («πρὸς χάριν, πρὸς ὄφελος, γιὰ τὸ καλὸ μὲν ἐμοῦ πού σοφ.», «γιὰ μένα μὲν πού σοφ.») καὶ τὸ *ἐπικείσθω* κατὰ τμῆσι: *σφρηγὶς κείσθω ἐπὶ τοῖσδ' ἔπεσιν*. Τέλος τὸ ρ. *σοφίζομαι* σημαίνει «κάνω ἔργο ποιητοῦ, γράφω στίχους, ποιήματα», ὅπως δέχονται καὶ οἱ πλείστοι ἐρευνητές¹³, ὁ δὲ ἐνεστώς του δείχνει, ὅτι αὐτὸ γίνεται «τώρα»¹⁴.

Στὴν συνέχεια, ἐπειδὴ οἱ δύο ἀποφατικές προτάσεις (στ. 20–21) καταλήγουν, ὅπως εἶδαμε (ἀνωτ., σ. 117), σὲ ἓνα συμπέρασμα (στ. 22 κξ.), ἐπιβάλλεται ἐδῶ νὰ ἀρχίσουμε ἀντίστροφα καὶ νὰ δοῦμε προηγουμένως ἀναλυτικά αὐτὸ τοῦτο τὸ συμπέρασμα κλπ. (δηλ. τοὺς δύο ἐπομένους στίχους: 22–23), πράγμα πού θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἔπειτα ἀρκετὰ στὴν κατανόησι καὶ ἐρμηνείᾳ τῶν δύο ἀποφατικῶν προτάσεων (στ. 20–21), γιὰτι ἔτσι θὰ ξέρουμε πλέον, τί πρέπει νὰ σημαίνουν οἱ δύο αὐτὲς προτάσεις, ὥστε νὰ ὀδηγοῦν ἐννοιολογικά κατ' εὐθείαν στοὺς συμπέρασμα αὐτό, ἢ ποῖαν ἀκριβῶς σημασία τοὺς προϋποθέτει τοῦτο.

Μὲ τὸ *πᾶς τις ἐρεῖ...* τοῦ Μεγαρέως ἐννοεῖ ὁ ποιητῆς, ὅτι *πᾶς τις* (=πάντες!) θὰ γνωρίζῃ (ἢ καὶ θὰ ἀποκτήσῃ) αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔπη του, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο στὰ Μέγαρα, ἀλλὰ καὶ ἄλλου¹⁵, ὅπως δείχνει σαφῶς ἡ παράθεσι: τοῦ Μεγαρέως (φράσι πού χρησιμοποιεῖται κυρίως ἀπὸ μὴ Μεγαρεῖς). Ἀσχέτως, ὅμως, ἂν αὐτὸ εἶναι ὑπερβολὴ καὶ ἂν ὁ ποιητῆς ἐδῶ ἐκφράζῃ κάποια ἰδιαίτερη ὑπεροψία γιὰ τὸν ἑαυτὸ του (γιὰ τὴν ποιητικὴ του ἀξία ἢ φήμη)¹⁶, ὅπως δείχνουν καὶ οἱ φράσεις του: *τοῦσθλον παρόντος* (ὅτι δηλ. τὸ δικό του, ὅποιοδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὐτό¹⁷, εἶναι ἐσθλόν, σὲ ἀντίθεσι πρὸς τὸ *κάκιον* κάποιου ἄλλου ποιητοῦ) καὶ πάντας δὲ

12. Περισσότερα γι' αὐτὸ βλ. κατωτ., ὑποσημ. 15 καὶ 19.

13. Πβ. π.χ. v. Groningen (βλ. ἀνωτ., σ. 117) καὶ Σκιαδᾶ, ὁ.π., σ. 225.

14. Τὸ νόημα τοῦ χωρίου: «Κύρνε, γιὰ μένα μὲν, πού (τώρα) 'ποιῶ', πού κάνω ἔργο ποιητοῦ (πού γράφω τὰ ποιήματα αὐτά), ἂς κεῖται πάνω σὲ αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔπη ἢ σφραγίδα (=τὸ ὄνομά μου κλπ.).»

15. Πβ. π.χ. West, *Studies*, σ. 149: «*σοφίζομένω — ὀνομαστός*, is to say 'my poetry, at least, is a general success, in Megara and everywhere else'».

16. Πβ. καὶ R. Flacelière, Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑλλην. Λογοτεχνίας (μετάφρ. Γ. Δ. Βανδῶρου καὶ Ἑ. Κάσου–Βανδῶρου), Ἀθῆναι 1974, σ. 169, ὅπου παραπέμπει σὲ σχετικὸ χωρίο τοῦ Πλουτάρχου, ὁ ὁποῖος «θεωροῦσε τὸν Θέογγη στιχοπλόκο, ...σὰν ἓναν ἀνθρώπου πού θεωρεῖ πολὺ σπουδαῖο τὸν ἑαυτὸ του...».

17. Γι' αὐτὸ βλ. κατωτ., σ. 124 κξ.

κατ' ἀνθρώπους ὀνομαστὸς («σὲ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους»!)¹⁸, ὁ ἴδιος ἔτσι πιστεύει (ὅτι δηλ.: πᾶς τις ἐρεῖ· «Θεὺγνιδος... τοῦ Μεγαρέως») ἢ ἔχει αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πεποίθησι.

Ὅτι δὲ τὶς ὑποθήκες αὐτὲς τοῦ ποιητοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παραλήπτη τοὺς Κύρνο, θὰ τὶς γνῶριζαν (ἢ καὶ θὰ τὶς ἀποκοῦσαν) καὶ πολλοὶ ἄλλοι, δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία: Ὅπως εἶναι γνωστό, τὶς ἐλεγείες (κυρίως τὶς συμποτικὲς) τὶς τραγουδοῦσαν στὰ διάφορα συμπόσια, ὅπου μετεῖχαν πολλοὶ συμποσιαστὲς (μαθητὲς ἢ φίλοι ἢ ὁμότεχνοι κλπ.), καὶ εἰδικώτερα τὶς ἐλεγείες αὐτὲς τοῦ Θεόγνιδος τὶς τραγουδοῦσαν, κατὰ τὸν Flacelière (δ.π., σ. 167), «στὰ συμπόσια τῶν ἑταιρειῶν», δηλ. τῶν ἀριστοκρατικῶν λεσχῶν»¹⁹. Ἐπομένως τὸ πᾶς τις σημαίνει ὀρθότερα καὶ συγκεκριμένα: «Ὁ Κύρνος καὶ πάντες οἱ ἄλλοι — στὰ Μέγαρα καὶ ὅπουδῆποτε ἄλλου — γνῶστες ἢ κάτοχοι αὐτῶν ἐδῶ τῶν ἐπῶν τοῦ Θεόγνιδος» (ἐνν. στὸ ἐγγὺς καὶ ἀπώτερο μέλλον).

Ἐπειτα τὸ χωρίο: «Θεὺγνιδὸς ἔστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (sic) σημαίνει χωρὶς ἀμφιβολία: «...τοῦ Θεόγνιδος εἶναι (αὐτὰ ἐδῶ τὰ) ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (καὶ ὄχι δηλ. κανενὸς ἄλλου ποιητοῦ!).

Ὀλόκληρη δὲ ἡ φράσι: ὡδε δὲ — Μεγαρέως εἶναι, ὅπως εἶπαμε (άνωτ., σ117) καὶ ὅπως δείχνει τὸ ὡδε δέ, ἢ κατάληξι (τὸ συμπέρασμα) ὄλων τῶν προηγουμένων ἐπὶ μέρους φράσεων καὶ σημαίνει ἀκριβῶς τὴν πίστι ἢ πεποίθησι τοῦ ποιητοῦ. Ἐπομένως, γιὰ τὴν ὀρθὴ κατανόησι καὶ ἐρμηνεία τῶν ἐξεταζομένων στίχων, πρέπει ὅλα αὐτὰ τὰ συμφραζόμενα νὰ ὀδηγοῦν ἐννοιολογικὰ στὴν φράσι αὐτὴ ἢ, ἀντιστρόφως, τὸ συμπέρασμα

18. Πβ. ἀκόμη τοὺς τελευταίους στίχους τῆς «σφραγίδας» του, 24–26: ἀποῖσιν — οὗτ' ἀνέχων, ὅπου «συγκρίνει» κατὰ κάποιον τρόπο τὸν ἑαυτοῦ μετὰ τὸν Δία.

19. Πβ. ἐπίσης Lesky (δ.π., σ. 254), ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ, ὅτι οἱ ἐλεγείες τοῦ Θεόγνιδος «εἶναι μιὰ ποίηση ποὺ εἶχε τὴν θέση της στὸ ἀνδρικό γλῆντι, στὸ συμπόσιο». Γ. Μιστριώτου, Μεγάλῃ Ἑλλήν. Γραμματολογία, Ἀθῆναι 1897, τόμ. 1, σ. 224 (ὅπου ἐξηγεῖται, γιὰ τὶ οἱ ἐλεγείες τοῦ Θεόγνιδος «ἤδοντο καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις») καὶ σ. 225: «Κατὰ τοὺς κώμους λοιπὸν τῶν συμποσίων μετ' αὐλοῦ ἤδοντο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας αἱ ἐλεγείαι τοῦ Θεόγνιδος, ὡς αὐτὸς ὁ ποιητὴς προησθάνετο...» Ἱ. Συκουτρῆ, Πλάτωνος Συμπόσιον (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἀριθ. 1), Ἀθῆναι 1937, σ. 35 κξ., ὁ ὁποῖος ἀναλύει τὴν μέσω τοῦ συμπόσιου γνωστοποίησι καὶ κυκλοφορία τῶν ποιημάτων γενικῶς, μετὰ ἰδιαίτερη μάλιστα ἀναφορά «εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ποιημάτων τοῦ Θεόγνιδος», καθὼς καὶ (σσ. 37–38) μετὰ παραπομπὴν σὲ στίχους τοῦ ποιητοῦ, σχετικoὺς μετὰ τὰ ἀρχαῖα συμπόσια καὶ τὰ «ἀρκετὰ διδάγματα», ποὺ «φεύγων κανεῖς συναπεκόμισε» ἀπὸ αὐτά. — Ἀλλωστε κυκλοφορία κειμένου σὲ μορφή βιβλίου δὲν μαρτυρεῖται πρὶν ἀπὸ τὸν 5ον π.Χ. αἰ. κατὰ τὸν R. Pfeiffer, Ἱστορία τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας (μετάφρ. Κέντρου ἐκδ. ἔργων Ἑλλήνων συγγραφέων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι 1972, σ. 19, ὁ ὁποῖος μάλιστα παρατηρεῖ ἐπὶ πλέον (σ. 29): «Δὲν ὑπάρχει μέχρι τοῦδε μαρτυρία περὶ παραγωγῆς βιβλίων εἰς μεγάλην κλίμακα, περὶ κυκλοφορίας ἀντιγράφων ἢ περὶ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ κατὰ τὸν λυρικὸν αἰῶνα».

αὐτὸ πρέπει νὰ δικαιολογῆται λογικὰ ἀπὸ ὅλες τὶς προηγούμενες φράσεις:

Τέλος μὲ τὴν παρατήρησί του: πάντας δὲ κατ' ἀνθρώπους ὀνομαστός (sc. εἰμί, καὶ ὅχι ἐστὶ ἢ ἔσται ἢ ἔσομαι ἢ ὦν)²⁰ θέλει ὁ ποιητὴς ἅψ' ἐνὸς μὲν νὰ δικαιολογήσῃ ἢ ἐπιβεβαιώσῃ τὰ ἀμέσως προηγούμενα (λῆσει δ' οὐποτε... οὐδὲ τις ἀλλάξει... ὥδε δὲ πᾶς τις ἐρεῖ... Μεγαρέως, καὶ κυρίως τὸ τελευταῖο: πᾶς τις...)²¹, ἅψ' ἐτέρου δὲ νὰ συνδέσῃ ἐννοιολογικὰ τὴν πίκρα ἢ τὸ παράπονόν του, ποὺ ἐκφράζει στὸν ἀμέσως ἐπόμενο στίχο (24: ἀστοῖσιν δ' οὐπω πᾶσιν ἀδεῖν δύναμαι)²². Ἔτσι ἡ παρατήρησι αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐδῶ

20. Ἐδῶ συμφωνοῦμε π.χ. μὲ τὸν West, ποὺ θέτει ἄνω στιγμὴ καὶ κλείνει τὰ εἰσαγωγικά μετὰ ἀπὸ τὴν λ. *Μεγαρέως* καὶ ποὺ ἔτσι δέχεται, ὅτι ἐδῶ τελειώνουν τὰ ὅσα πᾶς τις ἐρεῖ. Ἀντιθέτως ὁ v. Groningen π.χ. θέτει κόμμα μετὰ ἀπὸ τὴν λ. *Μεγαρέως* καὶ κλείνει τὰ εἰσαγωγικά μετὰ ἀπὸ τὴν λ. *ὀνομαστός*, ἐπεκτείνοντας ἔτσι μέχρι ἐδῶ τὰ ὅσα πᾶς τις ἐρεῖ (ὁμοίως ὁ Carrière, ὁ Young κ.ά.). Ἀλλὰ στὴν περίπτωσι αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῇ καί τις τὴν γεν. *ὀνομαστοῦ* (ἔστι π.χ. ὁ Κορρές), γιὰτί, ἂν θὰ ἔλεγε καὶ τὴν φράσι αὐτὴ ὁ πᾶς τις, μᾶλλον δὲν θὰ ἀλλάζε πῶσι, ἀλλὰ θὰ συνέχιζε (μετὰ ἀπὸ τὴν γεν. *Μεγαρέως*) καὶ στὴν φράσι αὐτὴ ὁμοίως μὲ γενικὴ (*ὀνομαστοῦ* ὡς παράθεσι στὴν λ. *Μεγαρέως*), τὴν ὁποία ὁμοῦς γενικὴ ὁλοι σχεδὸν οἱ ἐκδότες ἢ ἐρευνητὲς (καθὼς καὶ οἱ v. Groningen, Carrière, Young κ.ά.) δὲν τὴν δέχονται, καὶ γιὰ ἄλλους λόγους καὶ κυρίως ἐπειδὴ παραδίδεται σὲ μεταγενέστερα χειρόγραφα. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἀποκλείεται ὡς ἐννοούμενο ρῆμα τὸ *ἐστὶ* (μετὰ ἀπὸ τὸ *ὀνομαστός*) ἢ πολὺ περισσότερο ὁ μέλλων *ἔσται* (γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. ἐπὶ πλεον κατωτέρω τὰ σχετικὰ μὲ τὸ *ἔσομαι*). Μὲ βάσι λοιπὸν τὴν παραδιδόμενην στὰ ἔγκυρτερα χειρόγραφα ὀνομ. *ὀνομαστός* (ἐνῶ προηγεῖται γεν. *Μεγαρέως*) πρέπει νὰ δεχθῶμε, ὅτι ἡ φράσι αὐτὴ εἶναι πλήρης (αὐτοτελὴς) πρότασι καὶ ὅτι αὐτὰ, τὰ ὁποῖα πᾶς τις ἐρεῖ, τελειώνουν μὲ τὴν λ. *Μεγαρέως*, ὅπως δέχεται π.χ. ὁ West. Στὴν πρότασι δὲ αὐτὴ δὲν φαίνεται ὀρθὸ τὸ *ἔσομαι* (ὡς ἐννοούμενο ρῆμα), διότι ὁ ποιητὴς μὲ τὴν προηγούμενην φράσι του: τοῦσθλοῦ παρεόντος πιστεύει στὴν ἀνωτερότητά του, ποὺ ἤδη τὴν ἔχει (εἶχε) καὶ ὅχι ποὺ πρόκειται (ἢ ἐπρόκειτο) νὰ τὴν ἀποκτήσῃ (βλ. καὶ ἄνωτ., σ. 120-1 μὲ ὑπόσημ. 15 16 18). Μεταξὺ δὲ τοῦ ὦν (ὡς ὀνομ. ἀπόλ.) καὶ τοῦ εἰμί, ἐπειδὴ τὸ ὦν ἀποκλείεται (γιὰτί ὡς ὀνοματ. τύπος ρήματος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ρῆμα προτάσεως εἴτε κυρίας, ὅπως ἐδῶ, εἴτε δευτερεύουσας), θεωροῦμε ὀρθότερο τὸ εἰμί, γιὰτί μὲ αὐτὸ γίνεται μεταξὺ ἄλλων καὶ πιὸ ὁμαλὴ ἡ μετάβασι τοῦ ποιητοῦ στὸ *δύναμαι* τοῦ ἀμέσως ἐπομένου στίχου (βλ. καὶ τὶς δύο ἐπόμε. ὑπόσημ.). Πβ. καὶ West, *Studies*, σ. 149 κέξ.

21. «οὐδέποτε θά..., οὔτε θά..., ἔστι δὲ πᾶς τις (=πάντες) θὰ εἶπῃ (θὰ λέγῃ)...» (εἰμαι) δὲ κατὰ (εἰς) πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὀνομαστός», δηλ. μὲ ξέρουν οἱ πάντες, εἰμαι διάσημος ποιητὴς (ἐννοεῖται: στὰ Μέγαρα καὶ ὁπουδήποτε ἄλλοι).

22. «(εἰμαι) δὲ εἰς πάντας... ὀνομαστός. Εἰς τοὺς ἀστούς (=τοὺς συμπολίτας μου Μεγαρεῖς) ὁμοῦς (δ') δὲν μπορῶ ἀκόμη νὰ γίνω ἀρεστός σὲ ὅλους (νὰ τοὺς εὐχαριστήσω ὁλους)...». Μὲ ἄλλες λέξεις, στοὺς ἀστούς αὐτοὺς (μὲ τοὺς ὁποίους ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς εἰδικότερα τοὺς δημοκρατικούς συμπολίτας του) κατ' ἐξαίρεσι δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀρεστός (δηλ. δὲν εἶναι γι' αὐτοὺς *ὀνομαστός*), γιὰτί ὡς ἀριστοκρατικὸς ἀγωνιζόταν ἐναντίον τοὺς (περισσότερα γι' αὐτὸ βλ. κατωτ., σ. 127, ὑπόσημ. 38). Ἔτσι ἡ φράσι: ἀστοῖσιν δ'... (στ. 24), συνδεομένη ἄμεσα μὲ τὴν προηγούμενη (στ. 23): πάντας... ἀνθρώπους ὀνομαστός ὡς μοναδικὴ ἐξαίρεσι ἀπὸ τοὺς πάντας ἢ ὡς ἀντίθεσι πρὸς αὐτοὺς, ἀποκλείεται νὰ εἶναι τὸ ἀντίστοιχο τῆς φράσεως: σοφισζόμενῳ μὲν εἰμὶ (στ. 19), ὅπως δέχεται ὁ Campbell (βλ. ἄνωτ., σ. 117 ὑπόσημ. 4) καὶ φαίνεται νὰ συμφωνῇ μὲ αὐτὸν καὶ ὁ West (*Studies*, σ. 149). Γι' αὐτὸ

μεταξύ άλλων τὸν συνδυατικὸ κρίκο, ποὺ συνδέει ἐννοιολογικὰ τὰ προηγούμενα μὲ τὰ ἐπόμενα, ἀλλὰ συγχρόνως λειτουργεῖ καὶ ὡς «γέφυρα» τυπικὰ (*ὄνομαστός*, sc. *εἰμι* — *οὕτω... δύναμαι*) γιὰ τὴν ὁμαλὴ μετὰ βᾶσι ἀπὸ τὰ πρὸ αὐτῆς στὰ μετὰ ἀπὸ αὐτῆ²³.

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῶν στίχων αὐτῶν (22–23) προχωροῦμε στὴν ἐξέτασι τῶν δύο ἀποφατικῶν προτάσεων (στ. 20–21), ποὺ ἀφοροῦν στὴν «κλοπὴ» καὶ τὴν «ἀλλαγὴ»: Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι ὁ ποιητὴς θεωροῦσε πιθανὴ καὶ τὴν «κλοπὴ» καὶ τὴν «ἀλλαγὴ», γιὰτι διαφορετικὰ δὲν θὰ τις ἀνέφερε, οὔτε καὶ θὰ αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη νὰ θέσῃ τὴν «σφραγίδα» του. Ἐπομένως γιὰ τὴν ὀρθὴ ἐρμηνεία τῶν δύο αὐτῶν προτάσεων πρέπει καὶ σὲ θετικὴ καὶ σὲ ἀρνητικὴ περίπτωσι (δηλ. «κλοπῆς» ἢ «μὴ κλοπῆς» καὶ «ἀλλαγῆς» ἢ «μὴ ἀλλαγῆς») ὁπωσδήποτε: α) νὰ φαίνεται ὁ ρόλος τῆς «σφραγίδας» καὶ β) νὰ δικαιολογῆται αὐτὸ τοῦτο τὸ συμπέρασμα (ἢ πίστι ἢ πεποίθησι) τοῦ ποιητοῦ: *ὦδε δὲ ...Μεγαρέως* = «...τοῦ Θεόγνιδος εἶναι (αὐτὰ ἐδῶ τὰ) ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (καὶ ὄχι κανενὸς ἄλλου ποιητοῦ!). Ἄς δοῦμε τώρα μὲ βᾶσι ὅλα αὐτὰ κάθε μία ἀπὸ τις προτάσεις αὐτές:

Τὸ ρ. *λανθάνω* (*λήσει*, sc. *τάδε τὰ ἔπη*) + μετοχὴ (*κλεπτόμενα*, sc. *τάδε τὰ ἔπη*) τὸ ἀποδίδουμε κατὰ τὴν συνήθη χρῆσι του μὲ ἐπιρρηματικὴ σημασία καὶ τὴν μετοχὴ μὲ ρῆμα (γιατὶ ὁ μέλλων *λήσει* μᾶς ἐπιτρέπει μὲν, ἀλλὰ δὲν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν συνημμ. μετοχὴ ὡς ὑποθετικὴ: «ἂν κλαποῦν»)²⁴. Μὲ τὴν «κλοπὴ» ἐννοεῖ προφανῶς ὁ ποιητὴς, ὅτι τὰ ἔπη του αὐτὰ θὰμποροῦσε κάποιος νὰ τὰ κλέψῃ, νὰ τὰ οἰκαιοποιηθῇ, θέτοντας πάνω σὲ αὐτὰ τὸ δικό του ὄνομα²⁵. Κάτι τέτοιο ὅμως θὰ γινόταν ἀντιληπτὸ

ὀρθὴ φαίνεται ἡ ἀποψι π.χ. τοῦ v. Groningen, ποὺ θεωρεῖ ὡς ἀντίστοιχο τοῦ μὲν *ἐμοί* (στ. 19) τὸ *σοὶ δ' ἐγὼ* (στ. 27): «γιὰ μένα μὲν» ἢ «πρὸς χάριν ἢ ὄφελος ἐμοῦ ποὺ *σοφίζομαι* (=ποὺ κάνω ἔργο ποιητοῦ, ποὺ εἶμαι ποιητὴς, ἄρα ὄριμος καὶ ἐμπειρος) ἢ πρὸς χάριν τῆς φήμης ἢ ἀξίας μου ὡς ποιητοῦ ὃς κεῖται ἡ σφρ. (θὰ θέσω τὴν σφρ.)...» — «γιὰ σένα δὲ» (ἢ «πρὸς χάριν ἢ ὄφελός σου, τοῦ παιδός, τοῦ ἀνῳρίμου) *ἐγὼ*, καλὰ σκεπτόμενος, Κύρνε, θὰ σοῦ δώσω τέτοιες ἀκριβῶς συμβουλές, ποὺ ἔμαθα ὁ ἴδιος (ὡς εὐγενής, ἀριστοκρατικὸς) ἀπὸ τοὺς *ἀγαθοὺς* (=τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς ἀριστοκρατικούς), ὅταν ἤμουν ἀκόμα παιδί...». Πβ. καὶ F. Jacoby, *Theognis* (Wege der Forschung, Bd. 129, Die griechische Elegie, Darmstadt 1972, 327–346), σ. 331, ποὺ σὲ ἐλεύθερῃ ἀπόδοσι τῶν ἀντιστοιχῶν φράσεων (μὲ τὰ μὲν — δὲ) σημειώνει: «mich will ich berühmt machen, Dich belehren».

23. Σχετικὴ συζήτησι τῆς φράσεως αὐτῆς, γιὰ τὸ ἂν ἀνήκῃ μόνο στὰ προηγούμενα ἢ μόνο στὰ ἐπόμενα κλπ., βλ. π.χ. v. Groningen, δ.π., σ. 20' West, *Studies*, σ. 149 κξ., Κορρέ, δ.π., σ. 98.

24. Τὸ νόημα τοῦ στίχου: «(Κύρνε)... οὐδέποτε θὰ κλαποῦν (αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔπη), χωρὶς νὰ γίνον ἀντιληπτὰ (λάθρα)».

25. Πβ. π.χ. West, *Studies*, σ. 149, καὶ κυρίως v. Groningen (δ.π., σ. 19 κξ.), ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴν «κλοπὴ» ὡς πρώτη μορφή παραποιήσεως (falsification) καὶ ὡς δευτέρη τὴν

ἀπὸ τὴν «σφραγίδα» τῆς γνησιότητάς τους (δηλ. ἀπὸ τὸ ὄνομα κλπ. τοῦ ποιητοῦ τους). Καὶ θὰ διαπιστωνόταν αὐτὸ ἀπὸ τὸν Κύρνο καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλον — σύγχρονο ἢ μεταγενέστερο, στὰ Μέγαρα καὶ ἄλλου — γνώστη ἢ κάτοχό τους (καὶ θὰ ἦταν πολλοὶ τέτοιοι, βλ. ἀνωτ., σ.120—1), γιατί θὰ ὑπῆρχαν τὰ ἐπη αὐτὰ σὲ γνήσια μορφή (μὲ τὴν «σφραγίδα» τους κλπ.) στὰ χέρια ὄλων αὐτῶν (ἢ καὶ στὴν μνήμη μερικῶν ἐξ αὐτῶν) καὶ ἔτσι θὰ ἦταν σὲ αὐτοὺς δυνατὴ ἢ σύγκρισι τοῦ γνησίου μὲ τὸ τυχὸν νόθον καὶ εὐκολὴ ἢ διάκρισι τοῦ τελευταίου. Ἐπομένως ἀκόμη καὶ σὲ περίπτωσι μιᾶς τέτοιας «κλοπῆς» τῶν ἐπῶν αὐτῶν θὰ ἐξακολουθοῦσαν αὐτὰ νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα τοῦ Θεόγνιδος, ὅποτε δικαιολογεῖται ἔτσι καὶ ἡ «σφραγίδα» καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ: *ὦδε δὲ πᾶς τις*²⁶ *ἔρει· «Θεὺγνιδός... τοῦ Μεγαρέως».*

Τὸ ρ. *ἀλλάσσω* σημαίνει: «βάζω κάτι στὴν θέσι ἄλλου» ἢ «ἀλλάζω (ἀνταλλάσσω, ἀντικαθιστῶ) κάτι μὲ κάτι ἄλλο»²⁷ (καὶ ὄχι ἐπίσης καὶ «προτιμῶ κάτι ἀντὶ ἄλλου»)²⁸. Ἡ φράσι: *τοῦσθλοῦ παρεόντος* (γεν. ἀπόλυτος, καὶ ὄχι γεν. συγκριτ. ἀπὸ τὸ *κάκιον*) ἀναφέρεται σὲ κάτι «καλὸ» (*ἔσθλόν*) τοῦ Μεγαρέως ποιητοῦ, καὶ μάλιστα «καλόν», πού ὑπάρχει (εἶναι παρὸν) ἐδῶ, ὅπως δείχνει τὸ ἄρθρο (σὲ ἀντίθεσι πρὸς κάτι τὸ ἴδιο, ἀλλὰ χειρότερο ἢ κατωτέρας ἀξίας ἄλλου ποιητοῦ)²⁹.

Τὶ σημαίνουν ὁμως εἰδικώτερα τὸ *κάκιον* καὶ τὸ *ἔσθλόν*, δὲν εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως σαφές. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ λέξεις αὐτὲς ἔχουν προκαλέσει ριζικὲς διαφωνίες μεταξὺ τῶν οἰκείων ἐρμηνευτῶν, ὅπως δείχνουν οἱ

«ἀλλαγὴ» (βλ. κατωτ., σ. 125). Ἐπίσης ὁ Σκιαδᾶς (δ.π., σ. 225) παρατηρεῖ: «Ἡ μὴ κλεπτόμενα ἐκφράζει ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ τὴν πράξι κλοπῆς τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας». Παράδειγμα τέτοιας κλοπῆς παραδίδεται καὶ στὸν Πλάτωνα, *Παρμεν.* 128 d: *ὕπο νέου ὄντος ἐμοῦ ἐγράφη, καὶ τις αὐτὸ ἔκλεψε γραφέν.*

26. Βλ. ἀνωτ., σ. 121.

27. Πβ. ἐπίσης v. Groningen, δ.π., σ. 20, καὶ West (βλ. κατωτ., σ.125). Ὁμοίως στὸ Λεξικὸ LSJ, s.v., ὅπου μνημονεύεται τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Θεόγνιδος. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ ρ. *ἀλλάσσω* εἶναι «ἅπαξ λεγόμενον» στὸν Θεόγνη (ἀπαντᾷ δηλ. μόνο στὸ χωρίο αὐτό), ἀπὸ ὅλους δὲ τοὺς ἄλλους λυρικοὺς ποιητὲς (κατὰ τὸν G. Fatouros, *Index verborum zur frühgriechischen Lyrik*, Heidelberg 1966, s.v.) τὸ χρησιμοποιεῖ μόνο ὁ Πίνδαρος δύο φορές μὲ τὴν ἴδια σημασίαν (ἴ. ΠΙ/IV, 18 καὶ Ν. XI, 38 S.) καὶ ἀπαντᾷ ὁμοίως ἀκόμη μία φορὰ στὰ *Fragmenta Adespota* 961 (P.): *οὐ μὴ ποτε τὰν ἀρέταν ἀλλάζομαι ἀντ' ἀδίκου κέρδους.*

28. Δηλ. *ἀλλάζει* = «θὰ ἀνταλλάξῃ (θὰ προτιμήσῃ)...». Ἐτσι ὁ Κορρές, δ.π., σ. 98, καὶ ὁ Σκιαδᾶς, δ.π., σ. 226. Στὴν ἐρμηνεία αὐτῇ τοῦ ρ. *ἀλλάζει* ἐδῶ ὀδηγεῖ εὐκόλα ἐκ πρώτης ὄψεως τόσο τὸ ἀντικείμενό του *κάκιον* ὅσο καὶ ἡ ἀκολουθοῦσα φράσι: *τοῦσθλοῦ παρεόντος* (βλ. ἐπομένη ὑποσημείωσι).

29. Τὸ νόημα τοῦ στίχου γενικά: «ἀφοῦ ὑπάρχει (εἶναι ἐδῶ παρὸν) τὸ καλόν, οὐδεὶς θὰ τοποθετήσῃ στὴν θέσι του (θὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ μὲ) τὸ χειρότερο» (βλ. ἀναλυτικώτερα κατωτ., σ. 126, ὑποσημ. 34).

ἀπόψεις π.χ. τῶν: v. Groningen (δ.π., σ. 20): «Ici il est question de l'attribution à Théognis de vers inférieurs d'autrui; seconde forme de falsification», Jacoby³⁰ (σ. 114): «...was Reitzenstein will: 'niemand wird meine Verse ändernd schlechter machen'. Aber das heißt es nicht; es heißt 'niemand wird das schlechtere eintauschen wollen, wenn er das Gute zur Hand hat (wenn das Gute da ist)'» (καὶ σ. 115): «niemand braucht mehr das schlechtere zu lesen, denn das gute ist da»³¹ καὶ West (Studies, σ. 149): «No one will substitute a bad (author's name) when the good is at hand. Everyone will identify Theognis of Megara».

Ὅτι τὰ ἐπίθετα *κάκιον* καὶ *ἐσθλὸν* κατὰ τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου πρέπει νὰ σημαίνουν ἢ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ποιητικὸ ἔργο κακοῦ καὶ καλοῦ ποιητοῦ ἀντιστοίχως, ὅπως δείχνουν καὶ οἱ διαφορετικὲς αὐτὲς ἀπόψεις τῶν ἐρευνητῶν, σὲ αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Τί λοιπὸν ἀπὸ τὰ δύο ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ ποιητής;

Ἡ ἄποψι τοῦ v. Groningen εἶναι ὅλως ἀπίθανη, γιατί σὲ περίπτωσι τέτοιας «ἀλλαγῆς» (ἀποδόσεως δηλ. στὸν Θεόγνι στίχων ἄλλου ποιητοῦ, καὶ ἀδιάφορο, ἂν κατωτέρας ἢ ἀνωτέρας ἀξίας) θὰ ὑπῆρχε βέβαια στοὺς στίχους αὐτοὺς ἡ «σφραγίδα» του (=τὸ ὄνομα κλπ. τοῦ Θεόγνιδος), ἀλλὰ οἱ στίχοι αὐτοὶ θὰ ἦταν ξένοι (θὰ ἐπρόκειτο δηλ. γιὰ «ψευδο-Θεόγνι»), καὶ ἐπομένως δὲν δικαιολογεῖται τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ: «...*Θεύγνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως*»³².

Ἡ δεύτερη δὲ ἑρμηνεία (τοῦ Jacoby), ποὺ ὁ v. Groningen τὴν θεωρεῖ «ἀξιοπρόσεκτη», στηρίζεται σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοσι τοῦ ρημ. τύπου *ἀλλάξει*, γιατί ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τὸ ἂν «κανεῖς δὲν ἔχει (ἢ δὲν θὰ ἔχῃ) πιά τὴν ἀνάγκη νὰ διαβάσῃ τὰ 'κακά', ἀφοῦ τὰ 'ἐσθλά' μου εἶναι στὴν διάθεσί του» (δηλ. γιὰ κάποια «προτίμησι»), ἀλλὰ γιὰ «ἀλλαγῇ, ἀνταλλαγῇ» ἢ μὴ τοῦ *ἐσθλοῦ* μὲ τὸ *κάκιον*³³. Ἐπειδὴ δὲ σὲ περίπτωσι «ἀλλαγῆς» (ἢ

30. F. Jacoby, Theognis (Sitzungsberichte Akademie Berlin 1931, σ. 88 κέξ.), ὁ ὁποῖος ἀπορρίπτει σχετικὴ ἄποψι τοῦ Reitzenstein (σημειώνουμε ἐδῶ, ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια ἐργασία τοῦ F. Jacoby, τὴν ἀναφερομένη ἀνωτ., σ.122, ὑπόσημ. 22, ὅπου ὁμοῦς δὲν ἔχει περιληφθῇ ὁλόκληρη).

31. Τὴν ἑρμηνεία αὕτη θεωρεῖ ἐπίσης ὁ v. Groningen «ἀξιοπρόσεκτη» (δ.π., σ. 20): «A moins qu'on ne préfère interpréter avec Jac, 375, 'nul n'a plus besoin de lire des κακά, puisque mes ἐσθλά sont à sa disposition'. L'idée est digne de considération» (ἡ σελίδα στὸν Jacoby εἶναι 115, καὶ ὄχι 375). Πβ. καὶ Σκιαδᾶ (δ.π., σ. 226): «ὁ χαρακτηρισμὸς *κάκιον* ἀναφέρεται γενικὰ σὲ κάθε ἄλλο ἔργο, συγκρινόμενο πρὸς τοὺς στίχους τοῦ ποιητῆ».

32. Ἀλλωστε τέτοια παραποίησι κειμένων μαρτυρεῖται, ὅσο ξέρουμε, γιὰ πρώτη φορὰ στοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους. Βλ. π.χ. Γαληνό, ἔκδ. C. G. Kühn, τόμ. XV, σ. 104 κέξ.

33. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἑρμηνεία αὕτη, ἂν στὴν περίπτωσι «προτίμησης» τῶν *ἐσθλῶν ἐπῶν* τοῦ Θεόγνιδος (ὅπως ἄλλωστε εἶναι λογικὸ) καὶ ὄχι τοῦ «*κακίονος* ποιητικοῦ ἔργου»

«μεταβολῆς» πρὸς τὸ χειρότερο) τῶν ἐπῶν αὐτῶν (καὶ ὄχι τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ τους) δὲν θὰ ἐπρόκειτο πλεον γιὰ ποιήματα τοῦ Θεόγνιδος, ἀλλὰ πάλι γιὰ «ψευδο-Θεόγνι», ὅπως καὶ στὴν προηγουμένη ἄποψι (τοῦ ν. Groningen), γιὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο, ποὺ εἶπαμε ἐκεῖ, καὶ ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ὀρθὴ φαίνεται ἡ ἄποψι τοῦ West, κατὰ τὴν ὁποία τὸ *κάκιον* καὶ τὸ *εσθλὸν* ἀναφέρονται στὸ ὄνομα κακοῦ καὶ καλοῦ ποιητοῦ ἀντιστοίχως (καὶ ὄχι στὸ ποιητικὸ τους ἔργο)³⁴. Γιατὶ ἀκόμη καὶ σὲ περίπτωσι «ἀλλαγῆς» τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεόγνιδος (ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν περίπτωσι «κλοπῆς» τῶν ἐπῶν του, βλ. ἄνωτ., σ.124) «τὰ ἔπη (του) αὐτὰ ἐδῶ» θὰ ἐξακολουθοῦσαν καὶ πάλι νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα δικά του, ὁπότε ἔτσι δικαιολογεῖται πλήρως καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ: *ὥδε δὲ πᾶς τις*³⁵ *ἔρει· «Θεὺγνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως»*³⁶ καὶ ὁ ρόλος τῆς «σφραγίδας» του³⁷.

Βεβαίως καὶ στὴν περίπτωσι «κλοπῆς» ὑπονοεῖται ἐπίσης ἡ «ἀλ-
λα γῆ» τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ: "Ὅπως εἶπαμε ἀνωτέρω (σ.123 μέ ὑποσημ.
25), θὰ μπορούσε κάποιος νὰ κλέψῃ τὰ ἔπη τοῦ Θεόγνιδος, προφανῶς γιὰ
νὰ τὰ οἰκαιοποιηθῇ, ἀλλάζοντας (ἀφαιρώντας) ἔτσι τὸ ὄνομα τοῦ
ποιητοῦ τους καὶ βάζοντας πάνω σὲ αὐτὰ τὸ δικό του (γιατὶ διαφορετικὰ
δὲν θὰ εἶχε νόημα ἡ «κλοπὴ» τους). Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψι αὐτὴ φαίνονται καὶ
οἱ δύο ἀποφατικὲς προτάσεις σὰν νὰ σημαίνουν τὸ ἴδιο πρᾶγμα, διαφέρου-
σες μόνο στὴν μορφή τους. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται ἐδῶ καθόλου γιὰ

κάποιου ἄλλου ἀσημάντου ποιητοῦ δικαιολογεῖται ἡ φράσι: *ὥδε — Μεγαρέως*, δὲν δικαιολο-
γεῖται ὅμως αὐτὴ στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, ἂν δηλ. «προτιμῆση» κάποιος γιὰ ὁποιοδήποτε
λόγο τὸ «*κάκιον* ποιητ. ἔργο» ἄλλου ποιητοῦ (καὶ ὄχι τὸ «*εσθλὸν ἔργο*» τοῦ Θεόγνιδος) ἢ ἂν
ἀκόμη (κατὰ τὴν ἀναλυτικώτερη ἄποψι τοῦ Jacoby) «ἀνταλλάξῃ» κάποιος τοῦτο μὲ ἐκεῖνο
(πολὺ δὲ περισσότερο, ἂν κάποιος, κατὰ τὸν Reitzenstein, «μεταβάλλῃ» πρὸς τὸ χειρότερο
τους στίχους τοῦ Θεόγνιδος): οὕτε καὶ ἡ «σφραγίδα» του ἔχει νόημα στὴν περίπτωσι αὐτῇ.
Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ ἡ συζητουμένη ἐρμηνεία δὲν φαίνεται ὀρθή, γιατί,
ὅπως εἶπαμε, καὶ οἱ δύο ἀποφατικὲς προτάσεις, ἐρμηνευόμενες καὶ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ,
πρέπει νὰ ὀδηγοῦν ἐννοιολογικὰ στὸ συμπέρασμα: *ὥδε — Μεγαρέως*.

34. Τὸ νόημα τοῦ στίχου ἀναλυτικὰ: («Κύρνε)... οὕτε κανεῖς (ἐνν. κάτοχος αὐτῶν ἐδῶ τῶν
ἐπῶν μου) θὰ ἀνταλλάξῃ (τοποθετήσῃ στὴν θέσι τῆς «σφραγίδας») τὸ *κάκιον* (=τὸ χειρότερο =
= τὸ ὄνομα ἄλλου κατωτέρου ἀπὸ ἐμένα ποιητοῦ), ἀφοῦ ὑπάρχει (ἐδῶ, στὴν θέσι αὐτῇ) τὸ
εσθλὸν (=τὸ καλὸ = τὸ ὄνομα τὸ δικό μου, ποὺ εἶμαι διάσημος ποιητής). Γιὰ τὴν ὑπεροφία
αὐτὴ τοῦ ποιητοῦ βλ. ἄνωτ., σ.120, ὑποσημ. 16.

35. Βλ. ἄνωτ., σ.121.

36. «ἔτσι θὰ εἰπῇ (λέγῃ) πᾶς τις» τοῦ Θεόγνιδος εἶναι (αὐτὰ ἐδῶ τὰ) ἔπη τοῦ Μεγαρέως»
(καὶ ὄχι κανενὸς ἄλλου ἢ, εἰδικότερα, αὐτοῦ τοῦ «ψευδο-ποιητοῦ», ποὺ τυχὸν θὰ φέρουν τὸ
ὄνομά του).

37. Καὶ στὴν περίπτωσι δηλ. αὐτῇ (ὅπως στὴν περίπτωσι «κλοπῆς», βλ. ἄνωτ.σ.124) πᾶς
τις θὰ διαπίστωνε εὐκόλα κατόπιν συγκρίσεως τὸ νόθο ὄνομα τοῦ τυχόν «ψευδο-ποιητοῦ».

ταυτολογία, όπως δείχνουν σαφώς οι εξής διαφορές στο νόημα των δύο αυτών προτάσεων: η μὲν πρώτη (στ. 20) αναφέρεται στὰ ἔπη, καὶ ἀκριβέστερα σὲ ὅλα «αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔπη» (*λήσει/κλεπτόμενα*, sc. *τάδε τὰ ἔπη*) ἢ στὴν «κλοπὴ» τοὺς γενικά, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ γίνεταί ὁποιαδήποτε διάκρισι, ἂν μία τέτοια «κλοπὴ» τοὺς ἐπρόκειτο π.χ. νὰ γίνη ἀπὸ ποιητὴ, ἢ ἀκόμη εἰδικώτερα ἀπὸ ποιητὴ κατώτερο ἢ ἀνώτερο ἀπὸ τὸν Θεόγνι, ἢ δὲ δευτέρη (στ. 21) ἀντιθέτως ἀναφέρεται στὴν «ἀλλαγὴ» μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ τοὺς, καὶ μάλιστα «ἀλλαγὴ» μὲ τὸ ὄνομα κάποιου κατωτέρου ἀπὸ αὐτὸν ποιητοῦ (ποὺ δὲν σημαίνει ὅπωςδήποτε ἢ κατ' ἀνάγκη καὶ «κλοπὴ» ἢ οἰκειοποίησί τοὺς)³⁸. Ἔτσι ἔχουμε: «κλοπὴ» τῶν ἐπῶν (τοῦ ἔργου) — «ἀλλαγὴ» τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ τοὺς. Ἀλλὴ ἐπίσης διαφορὰ εἶναι: ἔναντι τῆς «κλοπῆς» (στ. 20) ὑπάρχει τὸ *λήσει*...³⁹ ἔναντι δὲ τῆς «ἀλλαγῆς» (στ. 21) ἡ φράσι: *τούσθλου παρεόντος*⁴⁰.

Μόνο λοιπὸν μὲ τὴν ἐρμηνεῖα αὐτὴ δικαιολογεῖται καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τῆς ἀποφατικῆς συμπλοκῆς (*οὐποτε* — *οὐδέ*) τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ (*ὦδε... Μεγαρέως*), καθὼς καὶ ὁ ρόλος τῆς «σφραγίδας» του. Ἔτσι

38. Ἄν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι σὲ περίπτωσι «ἀλλαγῆς» θὰ ἄλλαξε κανεὶς (κατὰ τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦτο τὸ *ἔσθλόν* μὲ τὸ *κάκιον*, τότε μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς, ὅτι μία τέτοια ἀκριβῶς «ἀλλαγὴ» θὰ μπορούσε ἴσως νὰ συμβῇ μεταξύ ἄλλων καὶ γιὰ στέρησι ἢ μείωσι τῆς ποιητικῆς ἀξίας ἢ φήμης τοῦ Θεόγνιδος (γιατὶ θὰ ἀπέφυγε κανεὶς νὰ διαβάσῃ ἢ ἀποκτήσῃ ποιήματα, ἔστω καὶ ἀξιόλογα, ποὺ θὰ ἔφεραν τὸ ὄνομα κάποιου ἀσημάντου ποιητοῦ). Καὶ θὰ συνέβαινε κάτι τέτοιο σὲ βάρος τοῦ ποιητοῦ π.χ. ἀπὸ μῖσος ἢ δυσaráσκεια ἢ ἀκόμη καὶ ἀπὸ πολιτικὲς ἔχθρες (πβ. π.χ. στ. 24: *ἀστοῖσιν δ' οὐπω πᾶσιν ἀδεῖν δύναναι*, βλ. ἄνωτ., σ. 122 ῥύποσημ. 22). Ἄς θυμηθοῦμε ἐπίσης ἐδῶ, ὅτι ὁ Θεόγνις ὡς πολίτης ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς ἀγωνίσθηκε στὸ πλευρὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐναντίον τῶν ραγδαίως ἀνερχομένων δημοκρατικῶν, τοὺς ὁποίους μάλιστα πολέμησε καὶ μὲ τοὺς στίχους τοῦ αὐτοῦς, ἐπικρίνοντας δριμύτατα καὶ ἀποκαλώντας τοὺς *κακοὺς* καὶ *δειλοὺς*, ἐνῶ τοὺς ἀριστοκρατικούς τοὺς ἀποκαλεῖ *ἀγαθοὺς* καὶ *ἔσθλους* (πβ. π.χ. τίς ἐλεγείες του: 39–52 καὶ 53–68 κέξ.). Δὲν θὰ ἦταν λοιπὸν καθόλου ἀπίθανο νὰ ἀφαιρούσε κάποιος (κάτοχος τῶν ἐπῶν τοῦ Θεόγνιδος) γιὰ ὁποιοδήποτε ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ καὶ νὰ πρόσθετε στὴν ἴδια θέσι τὸ ὄνομα κάποιου ἄλλου ἀγνωστου (ἢ καὶ ἀνύπαρκτου) ποιητοῦ. — Γιὰ τοὺς πολιτικούς ἀγῶνες τοῦ ποιητοῦ, καθὼς καὶ γιὰ τίς συνέπειές του μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπικράτησι τῶν δημοκρατικῶν, βλ. π.χ. Κορρέ, ὅ.π., σ. 12, καὶ Σκιαδᾶ, ὅ.π., σ. 219 κέξ.

39. «οὐδέποτε θὰ κλαποῦν (αὐτὰ ἐδῶ) τὰ ἔπη, χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ» (διότι, ἐννοεῖται, θὰ ὑπάρχουν καὶ τὰ γνήσια μὲ τὴν «σφραγίδα» τοῦ ποιητοῦ τοὺς κλπ. στὰ χέρια ἢ καὶ στὴν μνήμη πολλῶν, ποὺ θὰ ἀντιληφθοῦν τὴν τυχὸν τέτοια παραποίησί τοὺς).

40. Ἐδῶ ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ πιθανῶς, ὅτι (κατὰ τὸν γενικὸ κανόνα: «ὁ καθένας θέλει παντοῦ καὶ πάντοτε νὰ ἔχῃ ἢ κατέχῃ τὸ καλύτερο ἀπὸ ὁποιοδήποτε πρᾶγμα καὶ ὄχι τὸ χειρότερο») δὲν θὰ θελήσῃ κανεὶς νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ δικό του ὄνομα, τὸ *ἔσθλόν* (ποὺ εἶναι πάντας... κατ' ἀνθρώπους ὀνομαστός, διάσημος ποιητῆς, καὶ ἀσφαλῶς ὄχι μόνον στὴν πατρίδα του τὰ Μέγαρα) μὲ τὸ ὄνομα κάποιου ἄλλου κατωτέρου ἀπὸ αὐτὸν ποιητοῦ. Ἄν ὅμως παρὰ ταῦτα συνέβαινε κάτι τέτοιο σὲ βάρος τοῦ ποιητοῦ, τοῦτο θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γίνη π.χ. γιὰ προσωπικούς ἢ πολιτικούς κλπ. λόγους (βλ. ἄνωτ., ῥύποσημ. 38).

ὅπως θὰ ἔδειξε ἡ παρούσα μελέτη, καὶ τὸ νόημα ὧν αὐτῶν τῶν στίχων εἶναι σαφές καὶ ἡ σχέσι μεταξύ τους προφανής.

Τέλος ἀπομένει νὰ δοῦμε, ποιες πιθανές ἐπιδράσεις εἶναι δυνατό νὰ ἔχη ὑποστῇ ὁ ποιητὴς κυρίως στοὺς στίχους αὐτοὺς τῆς «σφραγίδας» του: Γενικά στὶς ἐλεγείες τοῦ Θεόγνιδος παραδίδονται γνῶμες ἢ φράσεις ἢ καὶ ὁλόκληροι στίχοι, ποὺ ἀπαντοῦν καὶ σὲ προγενεστέρους τοῦ ποιητῆς⁴¹. Τὰ περισσότερα ὅμως ἀπὸ τὰ χωρία αὐτὰ τοῦ Θεόγνιδος ἀπαντοῦν στὸν Ἡσίοδο, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Θεόγνις ἔχει καὶ ἄλλα γενικώτερα κοινὰ στοιχεῖα⁴². Τοῦτο σημαίνει ἢ α) ὅτι στὰ γνήσια, τουλάχιστον, ποιήματα τοῦ Θεόγνιδος δὲν ὑπάρχει βέβαιη ἐπίδραση ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ποιητὲς ἀντλοῦν ὕλικό ἀπὸ γνωστὴ σὲ αὐτοὺς (προφανῶς μέσω τῆς παραδόσεως) προγενέστερῃ τους γνωμολογικῇ ἢ διδακτικῇ ποιήσει, ποὺ δὲν μᾶς ἔχει παραδοθῇ⁴³ (καὶ ὑπῆρχε τέτοια, προερχομένη ἀπὸ τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή⁴⁴, ποὺ ἦταν πλούσια καὶ πιθανώτατα γνωστὴ στὸν ἐλληνικὸ χῶρο), ἢ β) ὅτι ὁ Θεόγνις ἔχει πράγματι ἐδῶ ὑποστῇ τὴν ἢ καὶ τὴν ἐπίδρασι τοῦ Ἡσιόδου⁴⁵.

41. Πβ. π.χ. Κορρέ (δ.π., σ. 21 κέξ.), ὁ ὁποῖος παραθέτει τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Θεόγνιδος μαζί μὲ τὰ παράλληλά τους ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους τοῦ ποιητῆς: Ὅμηρο, Ἡσίοδο, Καλλίνο, Τυρταῖο, Σόλων κλπ. (βλ. ἐκεῖ, ὑπόσημ. 3, καὶ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία).

42. Ἦτοι π.χ. καὶ οἱ δύο ποιητὲς γράφουν διδακτικὴ ποίησι (ὁ Ἡσίοδος τὸ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, ὁ Θεόγνις τὶς παραινετικὲς ἐλεγείες του) καὶ ἀπευθύνουν τὰ ἔργα τους αὐτὰ ὡς συμβουλὲς σὲ δικό τους πρόσωπο (ὁ πρῶτος στὸν ἀδελφὸ του Πέρση, ὁ δεῦτερος στὸν μαθητὴ ἢ φίλο του Κύρνο). Ἔτσι ἕνας ὠριμος καὶ ἐμπειρος συμβουλεῖ ἕνα νεώτερό του. Ἐπίσης καὶ οἱ δύο ἀναφέρουν τὸ ὄνομά τους (ἀδιάφορο, ἂν ὁ Ἡσίοδος τὸ ἀναφέρῃ ὄχι στὸ ἄνωτέρω διδακτικὸ ἔργο του, ἀλλὰ στὴν *Θεογονία* του, ἢ ἂν δὲν λέγῃ τὸν σκοπὸ τῆς μνημονεύσεώς του ἢ ἂν δὲν χρησιμοποιῇ τὴν λ. *σφραγίς* κλπ., ὅπως ἀντιθέτως συμβαίνει στὸν Θεόγνι). Τέλος, ὅπως ὁ Ἡσίοδος ἀρχίζει τὸ ἔργο του μὲ τὴν μνεῖα τῶν Μουσῶν, θεῶν κλπ., ἔτσι καὶ ὁ Θεόγνις ἀρχίζει τὶς ἐλεγείες του μὲ τὴν ἐπὶ κλησι θεῶν, Μουσῶν κλπ. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Θεόγνις ἀκολουθεῖ τοὺς ἀοιδοὺς τῆς ἐπικῆς ἢ ἐιδικώτερα, κατὰ τὸν H. Fränkel (*Theognis, Wege der Forschung*, Bd. 129, Die griechische Elegie, Darmstadt 1972, σ. 348), τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Βλ. καὶ κατωτ., ὑπόσημ. 44.

43. Ἔτσι π.χ. ὁ Jacoby (ἀνωτ., σ. 122, ὑπόσημ. 22), σ. 335: «ich finde ...beim echten Theognis nirgends sichere Kenntnis Hesiods; die zwischen den beiden stehende gnomologische Literatur ist bis auf dürftigste Fetzen verloren...».

44. Πβ. π.χ. M. L. West, *Hesiod: Works and Days (with Prolegomena and Commentary)*, Oxford 1978, σσ. 3-15, ὁ ὁποῖος πραγματεύεται τὴν Σουμερικὴ, Ἀκκαδική, Αἰγυπτιακὴ κ.ἄ. γνωμολογικῇ, διδακτικῇ κ.ἄ. ποιήσει, ὅπου μάλιστα συνήθως κάποιος πατέρας (γεωργός, βεζίρης κλπ.) νουθετεῖ τὸν υἱὸ του ἢ κάποιος σοφὸς συμβουλεῖ τὸν βασιλέα κλπ. Ἀπὸ ἐδῶ φαίνεται μεταξύ ἄλλων νὰ ἔχη πάρει πολλὰ ὁ Ἡσίοδος, τὰ ὁποῖα ὅμως ἀξιοποιεῖ μὲ δικό του τρόπο (βλ. West, σ. 34 46). Ἐπίσης οἱ ἀνωτέρω (ὑπόσημ. 42) ὁμοίότητες τοῦ Θεόγνιδος ἴσως νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὴν ποίησι αὐτῇ, ἂν ὄχι ἀπὸ τὸν ἢ καὶ ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο (βλ. καὶ West, σ. 56).

45. Ἔτσι π.χ. ὁ Κορρέ, δ.π., σ. 21 κέξ.

Καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἐκδοχὲς εἶναι πιθανές, ὅπως ἐπίσης δὲν ἀποκλείεται ὁ Θεόγνης, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ ἄλλες ἐπιδράσεις (ὅπως π.χ. ἀπὸ ἀρχαιότερη διδακτικὴ ποίησι, γνωστὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ μέσω τῆς παραδόσεως), νὰ ἔχη ἐδῶ μιμηθῇ καὶ τὸν Ἡσίοδο, ἂν ὅχι στὸ διδακτικὸ ὕλικό, τουλάχιστον στὴν «σφραγίδα»: Ὁ Ἡσίοδος εἶναι μέχρι τώρα γιὰ μᾶς ὁ ἀρχαιότερος ποιητὴς, ποὺ μνημονεύει τὸ ὄνομά του στὸ ἔργο του (*Θεογονία*), ἡ δὲ λ. *σφραγίς* γίνεται, ὅσο ξέρουμε, γιὰ πρώτη φορὰ γνωστὴ στὸν ἐλληνικὸ χῶρο μὲ τὸν ἀπολλώνειο Νόμο τοῦ Τερπάνδρου, στὸν ὁποῖον ἦταν, ὅπως εἶδαμε (ἀνωτ. σ. 119, ὑποσημ. 11), τὸ μέρος ἐκεῖνο, στὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς «μιλᾷ γιὰ τὸν ἑαυτό του». Μὲ βάσι αὐτὰ εἶναι πολὺ πιθανὸν ὁ Θεόγνης, γνωρίζοντας τὴν λ. *σφραγίς* μαζί μὲ τὴν ἀνωτέρω σημασία της ἀπὸ κάποια τέτοια π.χ. πηγὴ σὰν τὸν Νόμο τοῦ Τερπάνδρου, νὰ θεώρησε τὸ χωρίο τοῦ Ἡσίοδου (*Θεογ.* στ. 22–35), ὅπου μνημονεύει τὸ ὄνομά του (*Ἡσίοδον*) καὶ μιλᾷ γιὰ τὸν ἑαυτό του (*ἄρνας ποιμαίνονθ'...*), ὡς «σφραγίδα» τοῦ Ἀσκραίου ποιητοῦ, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἶναι σύμφωνα μὲ ὅσα εἶδαμε ἀνωτέρω⁴⁶, καὶ γι' αὐτὸ ἐνδεχομένως ἐχρησιμοποίησε ὁ ἴδιος τὴν λ. *σφρηγίς*, καὶ μάλιστα μὲ δικό του τρόπο (πβ. π.χ. τοὺς στίχους τοῦ 20–21 γιὰ τὸν ρόλο τῆς «σφραγίδας»), μνημονεύοντας ἔτσι τὸ ὄνομά του (*Θεύγνιδος... τοῦ Μεγαρέως*) καὶ μιλώντας γιὰ τὸν ἑαυτό του (*σοφιζομένω μὲν ἐμοῖ... ὀνομαστός... οὕπω δύνामी...).*

Γιὰ τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ, ὅτι δηλ. ὁ Θεόγνης στὸ χωρίο τῆς «σφραγίδας» του εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἔχη μιμηθῇ (ἴσως μεταξὺ ἄλλων) τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἡσίοδου, ὑπάρχει μία ἔνδειξι, ποὺ κανεὶς μέχρι τώρα δὲν ἔχει παρατηρήσει ἢ ἀξιοποιήσει καὶ ποὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἀπλὴ σύμπτωση: Καὶ οἱ δύο ποιητὲς μνημονεύουν τὸ ὄνομά τους ἀκριβῶς στὸν στίχο 22 (!) τῶν ἀντιστοιχῶν ἔργων τους.

Ὅπως λοιπὸν ὁ Ἡσίοδος, μετὰ ἀπὸ τὴν μνεῖα τῶν Μουσῶν καὶ τῶν θεῶν, μνημονεύει τὸ ὄνομά του μέσα στὸ ἔργο του (καὶ ὅχι στὴν ἀρχή, ὅπως παρατηρεῖται σὲ μεταγενεστέρους συγγραφεῖς, π.χ. στὸν Ἡρόδοτο, τὸν Θουκυδίδη κλπ.), καὶ συγκεκριμένως στὸν στίχο 22, ὁμοίως καὶ ὁ Θεόγνης, μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπὶ κλησὶ τῶν θεῶν (*Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος*), τῶν Μουσῶν καὶ Χαρίτων, ἀναφέρει τὸ ὄνομά του ἐπίσης μέσα στὸ ἔργο του καὶ στὸν ἴδιον ἀκριβῶς στίχο (22).

Ἐτσι τὰ χωρία αὐτὰ μὲ τὴν «σφραγίδα» τοῦ ποιητοῦ τοὺς εἶναι ἐνσωματωμένα μέσα στὸ ἔργο τους, πρᾶγμα ποὺ ἴσως δὲν εἶναι ἐπίσης τυχαῖο. Ἄν μάλιστα ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ φόβοι τοῦ Θεόγνιδος γιὰ πιθανή

46. Καὶ στὴν σύγχρονη ἐπίσης ἔρευνα θεωρεῖται τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Ἡσίοδου (*Θεογ.* στ. 22–35) ὡς «σφραγίδα» τοῦ ποιητοῦ. Πβ. π.χ. Thesleff (ἀνωτ., σ. 119, ὑποσημ. 11), σ. 119–120.

«κλοπή» ἢ «ἀλλαγὴ», τότε μία τέτοια ἐνσωμάτωσι τῆς «σφραγίδας» μέσα στὸ ἔργο θὰ ἔκανε ὅπωςδὴποτε πιὸ δύσκολη τὴν ἀφαίρεσι τοῦ ὀνόματος κλπ. τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν παραποίησι τοῦ ἔργου του⁴⁷, ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοῦτο θὰ ἐξυπηρετοῦσε ἐπίσης καὶ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο ἐνάρξεως τῶν ποιητικῶν ἔργων τοῦ εἵδους αὐτοῦ μὲ τὴν μνεία ἢ ἐπὶ κλησι θεῶν κλπ.

Γιὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγο, εἰδικώτερα, ὁ Θέογνις θέτει τὸ ὄνομά του (Θεύγνιδος) στὸν πεντάμετρο στίχο (22), ποὺ ἀνήκει μετρικῶς στὸν προηγούμενο ἐξάμετρο (21), δηλ. στὸ τέλος τοῦ ἐλεγείου αὐτοῦ, καὶ ἀντιθέτως τὴν παράθεσί του (τοῦ Μεγαρέως) στὸν ἐπόμενο ἐξάμετρο (23), δηλ. στὴν ἀρχὴ τοῦ νέου (τοῦ ἐπομένου) ἐλεγείου, διαμοιράζοντας ἔτσι, πιθανῶς ἐσκεμμένα, τὰ δύο του ὀνόματα σὲ δύο ἐλεγεία (δίστιχα), γιὰ νὰ κάμῃ ἀκόμη δυσκολώτερη τὴν «ἀλλαγὴ» τοῦ ὀνόματός του καὶ τὴν «κλοπὴ» τοῦ ἔργου του, ὅπως ἄλλωστε ὁ ἴδιος τὸ λέγει ἢ ἀκόμη τὸ προβλέπει (οὔποτε... οὐδέ τις...)⁴⁸.

47. Πβ. π.χ. Fränkel (δ.π., σ. 349): «Dieses Siegel, als Bestandteil des Textes selbst und daher nicht leicht zu beseitigen, wird den Verfasser vor Plagiatoren schützen, die ihm Teile oder das Ganze anwenden wollen».

48. Ἐν ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι τυχαῖα ἢ ἀπλὲς συμπτώσεις ἢ δὲν ὀφείλονται σὲ κάποια κοινὴ πηγὴ, πρᾶγμα μᾶλλον ἀμφίβολο, τότε δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἐκδοχή, ὅτι «μετὰ τὸν σ. 23 λείπει ἐν πεντάμετρον καὶ μετὰ τοῦτο ἐν ἐξάμετρον· ἀπὸ τοῦ ἐξαμέτρου τούτου μέχρι καὶ τοῦ σ. 26 εἶναι ἴδια ἐλεγεία» (Κορρέζ, δ.π., σ. 98). Ἄλλωστε μία τέτοια ὑπόθεσι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὀρθή, γιατί, ὅπως εἴπαμε, ὅλοι αὐτοὶ οἱ στίχοι (19–26) ἀποτελοῦν μία ἐνότητα, τὴν «σφραγίδα» τοῦ ποιητοῦ.